

УДК: 37.013.42: 349.3

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ОБОВ'ЯЗКИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ДІТЕЙ-СИРИТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

Горошнікова Ірина Геннадіївна
м.Бердянськ

У статті розглядається проблема формування обізнаності дітей-сиріт підліткового віку щодо власних правових обов'язків та відповідальності як важливої умови їх успішної правової соціалізації.

Ключові слова: обов'язки, відповідальність, правова соціалізація, діти-сироти, підлітковий вік.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сфері права є надзвичайно актуальною у соціально-педагогічній науці. Сьогодні для даної категорії на рівні держави створена нормативна правова база, що забезпечує дітей правами, пільгами, умовами для успішної життєдіяльності в інтернатних закладах та різних сімейних формах влаштування. Однак входження дітей-сиріт до суспільства за межами цих інституцій супроводжуються певними проблемами, зокрема, правовими. Здобуття освіти, піклування про власне здоров'я, налагодження стосунків з іншими людьми вимагає від дітей-сиріт знання власних прав, обов'язків, несення відповідальності за особисті дії. Своєчасна соціально-педагогічна робота з правової соціалі-

зації дітей-сиріт підліткового віку дозволить як в умовах школи-інтернату, так і в самостійному житті долати соціально-правові проблеми, труднощі, знаходити вихід у складних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема правової соціалізації знаходить своє відображення у багатьох сучасних дослідженнях, зокрема результати дають підстави стверджувати, що науковці зосереджують увагу на соціально-філософських аспектах (В. Андрущенко О. Бандура, О. Поліщук), правових (О. Зайчук, О. Копиленко, В. Швачка), соціально-педагогічних (І. Ковчина, Ж. Петрочко, М. Фіцула) тощо. У процесі правової соціалізації важливого значення набуває проблема обов'язку та відповідальності, яка актуалізується та різнобічно розглядається у ряді закордонних та вітчизняних наукових праць (Г. Йонас, Р. Маккеон, В. Погорілко, Т. Гурлева). Незважаючи на існування значної кількості робіт, присвячених проблемі правової соціалізації, особливості правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку у загальноосвітніх школах-інтернатах є недостатньо окресленою. Зокрема поза увагою залишається питання щодо формування у підлітків-сиріт уявлень про власні обов'язки та

відповідальність. Враховуючи недостатню вивченість даного аспекту правової соціалізації постає необхідність у науковому його вивченні.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми формування уявлень у дітей-сиріт підліткового віку про обов'язки та відповідальність у процесі правової соціалізації в умовах загальноосвітньої школи-інтернату.

Викладення основного матеріалу. Загальноосвітня школа-інтернат як освітній інститут є соціально-педагогічною системою, де ефективно повинні вирішуватися питання соціалізації особистості, підготовки до майбутнього життя у соціумі, особливо у соціально-правовій сфері. Згідно з Положенням "Про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування", загальноосвітня школа-інтернат – це навчальний заклад, що забезпечує виховання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. До головних завдань інтернатних закладів можна віднести забезпечення всебічного розвитку, соціального здоров'я вихованців, створення умов, сприятливих для проживання навчання та виховання дітей, забезпечення соціального захисту, соціальної адаптації та підготовки їх до самостійного життя.

Діяльність соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату спрямована, насамперед, на вирішення зазначених завдань. А отже, соціально-педагогічна діяльність зосереджена на наданні професійної допомоги дітям-сиротам в адаптації до суспільства, на забезпеченні прав та інтересів дітей, створенні умов та реалізації комплексу заходів з правової соціалізації. Досить важливим у процесі правової соціалізації є не лише обізнаність дітей-сиріт щодо основних прав, гарантованих правовими документами, але й досить суттєвим є оволодіння підлітками правовими обов'язками та дотримання відповідальності, яка покладається на неповнолітніх українським законодавством.

Обізнаність щодо своїх обов'язків це одне з провідних прав дитини як громадянина. Воно зумовлене тим, що тільки ознайомлені зі своїми обов'язками діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування можуть повною мірою бути правослужняними, суспільно активними. У довідковій літературі обов'язок визначається як об'єктивно обумовлена вимога держави до людини діяти чітко, визначеним у законі чином, або утримуватися від здійснення певних дій [6, с.276].

Для того щоб дитина-сирота була спроможна успішно реалізувати свої права, отримувати від суспільства певні матеріальні й духовні блага, вона повинна виконувати покладені на неї обов'язки. Конституційні права, свободи та обов'язки, що їх несе громадянин перед державою, перед іншими громадянами становлять основи правового становища громадян або конституційний статус особистості в Україні. Основний обов'язок громадянина – це встановлені Конституцією держави вид його необхідної обов'язкової поведінки. Конституційні обов'язки визначаються нормами Конституції та законів України як міра обов'язкової, належної поведінки та діяльності у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах суспільного життя. Обов'язки, як і права та свободи людини, є досить різноманітними за своїми правовими властивостями. За змістом вони поділяються – на політичні, економічні та культурні; за суб'єктами – на обов'язки людини та обов'язки громадян; за соціальними групами поділяються на обов'язки батьків та обов'язки дітей тощо [5].

Правова соціалізація дітей-сиріт буде ефективною лише у тому випадку, коли чітко будуть сформовані знання основних прав, які мають вихованці школи-інтернату, уявлення про важливість додержання обов'язків та вимог, які пред'являються навчальним закладом соціумом в цілому.

Діти повинні знати, що у Положенні "Про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування", закріплені основні їхні права та обов'язки. Вихованці в цих закладах мають право на:

рівний доступ до якісної освіти; соціальну допомогу; збереження родинних стосунків; вільне вираження поглядів, переконань; захист своїх особистих, житлових і майнових прав; захист від будь-яких форм експлуатації, насильства з боку працівників, опікунів, піклувальників вихованців, які порушують їх права, честь і гідність. Основними обов'язками вихованців інтернату є: дотримання вимог статуту, внутрішнього розпорядку навчального закладу, законодавства, моральних, етичних норм; дотримання правил особистої гігієни; бережливе ставлення до особистого майна та майна інтернатного закладу; повага честі та гідності інших вихованців і працівників закладу; оволодіння знаннями, уміннями, практичними навичками в обсязі Державних стандартів базової і повної загальної середньої освіти, підвищувати загальний культурний рівень.

Обов'язки дітей-сиріт підліткового віку встановлені у сучасному національному законодавстві. Зокрема, Конституція України визначає, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості, хлопці зобов'язані захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, усі діти повинні шанувати її державні символи, не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Законом України "Про освіту", визначені обов'язки, які повинні виконувати учні, а саме: додержуватися законодавства, моральних, етичних норм; систематично оволодівати знаннями, підвищувати загальний культурний рівень; додержуватися статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу [ст. 52].

У статті 10 Закону України "Про охорону здоров'я" встановлені обов'язки, які діти-сироти повинні дотримуватися: піклуватися про своє здоров'я, не шкодити здоров'ю інших, у передбачених законодавством випадках проходити профілактичні медичні огляди і робити щеплення, надавати невідкладну допомогу іншим громадянам, які знаходяться у загрозовому для їх життя і здоров'я стані тощо.

Не менш важливим питанням у правовій соціалізації є проблема становлення відповідальності особистості підлітків. "Відповідальність за свої вчинки, свідоме відношення до інших, неприйняття неправомірних моральних цінностей інших людей відрізняє соціалізовану людину від не соціалізованої" – таку точку зору у своєму дослідженні висловлює І. Ковчина [4, с.16].

Відповідальність, як зазначає Т. Гурлева, виступає необхідною умовою реалізації індивідуальної свободи, яка паралельно є і здійсненням свободи інших людей. Свобода вимірюється ступенем усвідомлення людиною об'єктивних соціальних умов і розуміння особистого обов'язку і відповідальності [1, с.5].

Відповідальність, за визначенням науковців Г. Йонаса, Р. Маккеона, це усвідомлення і готовність визнати себе причиною своїх вчинків та діяти раціонально для блага людей; обов'язок особи зазнати негативних наслідків за вчинки, які не відповідають встановленим суспільством соціальним нормам [3]. Дослідники виокремлюють такі види відповідальності, як: адміністративна, дисциплінарна, конституційна, кримінальна, моральна, соціальна, юридична тощо.

Вчені О. Зайчук, Н. Оніщенко [2] усі ці типи взаємопов'язують із соціальною відповідальністю, обумовлюючи це соціальною природою взаємовідносин між особистістю та суспільством. Соціальна відповідальність як взаємозв'язок між особою та суспільством, що характеризується взаємними правами та обов'язками, є виконання приписів соціальних норм та покладенням різноманітних засобів впливу у разі її порушення.

Додержання обов'язків, несення відповідальності за власні дії надасть можливість дітям-сиротам набути повагу з боку інших, виглядати гідно в очах оточуючих, що сприятиме підвищенню їх соціалізаційних можливостей, ефективності проходження наступних стадій правової соціалізації та досягненню успіхів у професійному та особистому житті.

Правові обов'язки та норми правової відповідальності прописані у Конституції України, Законі "Про освіту", Основах законодавства "Про охорону здоров'я", Цивільному кодексі, Кодексі "Про адміністративні правопорушення" тощо. У Цивільному кодексі хоча і визначено, що малолітня дитина не несе відповідальності за завдану нею шкоду [ст.1178], однак підлітки-сироти повинні бути проінформовані про те, що після досягнення повноліття особа може бути зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану нею у віці до 14 років. А неповнолітня дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років несе відповідальність за шкоду, завдану нею іншій особі, самостійно на загальних підставах. Ознайомлення дітей-сиріт зі статтями Кодексу "Про адміністративні правопорушення" дасть змогу озброїти їх інформацією щодо адміністративної відповідальності неповнолітніх. Соціальні педагоги, вихователі школи-інтернату застерігають дітей, що адміністративну відповідальність за вчинення правопорушення несуть неповнолітні з шістнадцятирічного віку і за це зобов'язанні публічно або в іншій формі попросити вибачен-

ня у потерпілого, прийняти попередження, догану або сувору догану тощо.

Висновки. Проблема обов'язків та відповідальності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається актуальною та відкритою. Як правило, вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів ознайомлюють з правами соціальні педагоги, вихователі під час навчально-виховного процесу. Діти добре знають свої права та вимагають від оточуючих їх обов'язкового дотримання. А питання несення відповідальності за вчинені дітьми дії залишається поза увагою педагогів. У статті на основі аналізу сучасного законодавства здійснено характеристику обов'язків та відповідальності підлітків-сиріт.

Перспективи подальших досліджень. Подальша дослідницька робота потребує вивчення інших аспектів окресленої проблематики, зокрема, визначення та узагальнення соціально-педагогічних умов правової соціалізації дітей-сиріт підліткового віку в процесі виховної діяльності загальноосвітньої школи-інтернату.

Література і джерела

1. Гурлева Т.С. Підліток: становлення відповідальності / Т.С. Гурлева. – К. : Шкільний світ, 2010. – 126 с.
2. Зайчук О.В. Теорія держави і права / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
3. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. / Г. Йонас. [Перевод с нем., предисловие, примечания И. И. Маханькова]. -Ковчина І.М. Основи соціально-правового захисту особистості: навчально-методичний посібник для студентів ВНЗ спеціальності «соціальний педагог». / І.М. Ковчина. / За заг. ред. проф. А.О. Ярошенко. – К. : Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2011. – 297 с.
4. Конституційне право України : Підручник для вузів / За ред. В.Ф. Погорілка. – 2-вид., допрац. – К. : Наукова думка, 2000. – 724 с.
5. Правова енциклопедія школяра / В.В. Головченко, В.С. Ковальський, Л.О. Лоха. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 440 с.

В данной статье рассматривается проблема формирования представлений про правовые обязанности и ответственность детей-сирот подросткового возраста как необходимое условие их успешной правовой социализации.

Ключевые слова: обязанности, ответственность, правовая социализация, дети-сироты, подростковый возраст.

In the article the issues of forming the responsibility and duties of teens-orphans have been considered as an important condition of successful legal socialization.

Key words: duties, responsibility, legal socialization, teens-orphans.